

УДК 37.013.73 : 355.233

**ПРИНЦИП ТРАНСВЕРСАЛЬНОСТІ ЯК
КОНЦЕПТУАЛЬНА ЗАСАДА ПРАВОВОГО
ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ДОСВІД
АТО**

Л.О. Петрова, кандидат філософських наук,
учений секретар Харківського університету Повітряних
Сил

У статті обґрунтовується специфіка функціонування правових настанов військовослужбовцям. Аналізується потреба в правовому вихованні військовослужбовців, його роль і реалізація на сучасному етапі реформування військової освіти. Розглядається поняття правової культури у контекстах досвіду проведення антитерористичної операції. Урахування мережі різних напрямів виховання вимагає застосування принципу трансверсальності. Підкреслено, що сучасне військово виховання, як загальне, так і правове, є необхідною умовою формування трансверсальних компетенцій військовослужбовців.

Ключові слова: *правова культура, правове виховання військовослужбовців, трансверсальні компетенції.*

Перетворення в політичній, соціально-економічній, військової та інших сферах суспільного життя в нашій країні спрямовані на розбудову демократичної, правової держави і гостро вимагають розв'язання завдання зміцнення дисципліни, організованості та правопорядку. Якщо такий підхід важливий для всього нашого суспільства, то для Збройних Сил він особливо необхідний. Дисципліна, організованість – основа основ високої постійної бойової готовності військ. Військовослужбовцям, які працюють у військових частинах та беруть участь у проведенні АТО та наведенні конституційного порядку, важливо мати не тільки відомості про можливості та тактико-технічні характеристики озброєння та військової техніки, а і бути вихованими в правовому консенсусі. Позаяк в умовах сьогодення важливого значення набуває якість національно-патріотичного виховання, основним чинником якого є мораль і право.

Проблема правового виховання неодноразово розглядалася як вітчизняними так і зарубіжними педагогами, філософами, політологами, юристами та дослідниками в інших гуманітарних сферах. Серед них Г. Сковорода, К. Ушинський, С. Русова, І. Коваленко, О. Данільян, Є. Мануйлов, О. Брусакова, Г. Маркова, А. Бондарєв.

Для визначення правового виховання військовослужбовців у проблемному полі філософії освіти принципове значення мають праці К.-О. Апеля, Б. Вальденфельса, А. Гоннета, О. Гьофе, Ю. Габермаса, Н. Лумана, П. Слотердайка, Ю. Калиновського, О. Дзьобаня, І. Коваленко та ін.

Але мережа різних напрямів, зокрема правове виховання військовослужбовців як освітні репрезентації права у філософії освіти розглядаються за рідкісним винятком, а функціональний потенціал його гібридних форм все ще залишається недостатньо дослідженим.

Що ж стосується зміцнення законності в державі та її Збройних Силах, то для цього слугують правова підготовка й правове виховання громадян, зокрема військовослужбовців. При цьому слід зазначити, що однастайності у визначенні феномену правового виховання не спостерігається, полеміка між юристами, філософами та іншими дослідниками триває дотепер.

Так І. Коваленко вважає, що «правове виховання особистості не тільки має бути цілеспрямованим, а й являти собою цілісну систему, ...яка в психолого-педагогічному сенсі містить суворо визначений склад компонентів (елементів), взаємозв'язок між якими дуже щільний та органічний» [1, С. 176]. При цьому суб'єктом правового виховання не може бути випадкова особа.

Виходячи з цього можна зробити висновок про те, що одним з основних завдань викладача є зосередження зусиль на формуванні тих умов, які забезпечать формування культури, у тому числі і правової. Основою її є правові знання, які сьогодні вже не повинні бути прерогативою вузького кола фахівців. Завданням фахівців, зокрема, є

донесення необхідного мінімуму правових знань до кожного окремого громадянина, а для цього фахівці повинні розробити чітку концепцію розуміння основоположних правових категорій, а також відповідне розуміння співвідношення моралі та права. При цьому має підвищуватися рівень професіоналізації діяльності викладачів. Про це зазначає сучасна французька дослідниця проблем підготовки викладачів Ф. Крос: «Ми знаходимося сьогодні у сфері метакомпетенцій, – компетенції, які спираються на когнітивну, соціальну й афективну трансверсальність. Ці компетенції повинні готувати майбутніх учителів до того, щоб контролювати й керувати небувалими ситуаціями, їх розуміти й впливати на них, при цьому, впливаючи в такий спосіб на себе» [2, С. 8].

В контексті Болонського процесу в рамках єдиного європейського освітнього простору йдеться про так звані трансверсальні компетенції, що базуються на знаннях, розумінні, здібностях і відносинах в сферах: громадянської культури, міжкультурної взаємодії, міжпоколінних відносин, соціальної відповідальності та розвинутої економіки в умовах глобалізації, заснованої на знаннях (здатність до безперервної освіти та самоосвіти протягом життя, академічної та професійної мобільності, готовність до участі у різних науково-дослідних проектах (у тому числі міжнародних). Звідси не тільки викладач повинен оволодіти трансверсальними компетенціями, а й той, хто навчається.

На нашу думку, це дає можливість викладачам ефективно організовувати не лише навчання, а й виховання студентів та курсантів, включивши виховання в цілісну систему професійної підготовки майбутніх фахівців.

Автори монографії [4, С. 99] вважають, що правова ментальність українського суспільства традиційно відрізнялась і відрізняється недбалістю і негативним відношенням до права. Ця особливість сьогодні прийняла дещо інші форми, аніж раніше, що зумовлене радикальною перебудовою усієї української дійсності. Але в онтологічному аспекті це не змінило

сутності правової ментальності, що сьогодні виявляється у бурхливому «розквіті» юридичного нігілізму, який глибоко вкоренився у свідомості людей. Вони вважають, що повсякчасне порушення правових приписів, приховане, а часом і відкрите нерозуміння (а здебільшого – небажання зрозуміти) фундаментальних цінностей правової реальності – усе це і багато іншого є в сутності української правової ментальності проявом жорсткого юридичного нігілізму.

У сучасних складних економічних умовах, коли відбувається антитерористична операція (АТО), вирішувати цю задачу нелегко – позначається і негативний вплив на військовослужбовця засобів масової інформації. Виникає необхідність протистояння негативному впливу на них ЗМІ і соціально-економічних умов життя суспільства. Існуючі умови життя суспільства такі, що призводять до посилення негативних факторів, що діють на особистість, результатом яких є моральне розкладання значної частини нашої молоді.

Як зазначив президент: «Значна, лєвова частина добровольців воює в ЗСУ. Це велика армія добровольців, яка зі зброєю в руках захищає Українську державу». Але при цьому, він зазначив, що є факти і кримінальні провадження, де представники добровольчих батальйонів здійснювали кримінальні правопорушення проти місцевого населення.

Управління ООН з прав людини оприлюднило доповідь з детальним описом серйозних порушень і зловживань правами людини, що продовжуються на Сході України. Представники деяких українських добровольчих батальйонів визнають, що в умовах реальної війни інколи були вимушені йти на дії, що не завжди відповідають нормам права.

Історії, які ми зараз чуємо в ЗМІ, коли учасники воєнних дій на Донбасі розповідають про факти брутальних порушень законів і звичаїв війни, злочини проти міжнародного права, і при цьому ставляться до них як до чогось повсякденного, без чого, мовляв, на війні неможливо, не можуть сприйматися позитивно. Наше суспільство, влада, правоохоронці

мають вживати серйозних заходів, щоб не ставитися до цього як до чогось нормального, оскільки йдеться про посягання на особу, що заборонено в будь-якому конфлікті і в будь-який час.

Тисячі українців, що поповнюють сьогодні армійські лави у ході мобілізації, розпочинають з найпростішого – відпрацьовують навички стрільби та керування бойовими машинами. Цьому навчають мобілізованих командири навчальних підрозділів, які мають досвід антитерористичної операції та виконання миротворчих завдань, здійснювали підготовку підлеглих в умовах, максимально наближених до бойових. Але, на нашу думку, необхідно звертати увагу не тільки на бойову підготовку, а і на формування правової культури військовослужбовців.

Позаяк права культура розглядається як сукупність соціально корисних якостей, які знаходять свій вияв в щоденному житті та службовій діяльності військовослужбовців на підставі знань законодавства і внутрішньої потреби послідовного виконання законів, їх правильного розуміння та використання.

Правове виховання має завдання дати військовослужбовцям знання Конституції України, основних законів держави, в тому числі й з військових питань, вимог військових статутів, наказів, директив, положень, інструкцій Міністра оборони України та інших органів військового керівництва. Отже, правове виховання військовослужбовців – це цілеспрямована систематична дія на свідомість, психіку молоді для формування в них високої правосвідомості, навичок і звичок активної правової поведінки. Правове виховання є невід'ємною частиною військового, соціально-психологічного та національно-патріотичного виховання і допомагає формуванню правильного розуміння суті, значення законів та інших нормативних актів.

Посилення ефективності правового виховання в військовій освіті і серед різних груп населення передбачає застосування комплексного підходу до його практик, коли світоглядне і морально-етичне та естетичне

виховання підпорядковуються цілям правового просвітництва та широко застосовуються у тренінгах із засвоєння правових норм і відстоювання свої прав. Комплексний підхід не слід розуміти як синтез, програма якого задається ззовні. Це притаманно тоталітарним практикам виховання, але за умов демократії комплексний підхід до правового виховання військовослужбовців треба розуміти як мережу з різних напрямів виховання, комбінування яких обумовлюється педагогічною раціональністю та суб'єктивними преференціями адресатів виховання [Брусакова, посм. автореферат]. Принцип трансверсальності може виступати у якості концептуальних засад.

Виховання військовослужбовців, з позицій трансверсального підходу, по відношенню до вітчизняної теорії виховання виступає тією пізнавальною реальністю, яка дозволяє намітити кордон ідентичності, позначити не тільки його стан, а й через категорії особливого виявити специфічні характеристики, властиві тільки даній області пізнання і практики. Цей процес має і зворотну логіку, коли, виявляючи специфіку виховання військовослужбовців, визначають особливість військової освіти, її історичний генезис теорії і практики, особливості функціонування предметної мови.

Таким чином, правове виховання військовослужбовців виступає як пізнавальна і практична конструкція, як такий тип відображення реальності, які дозволяють здійснювати аналіз на основі систематизованих дихотомічних протиставлень.

У трансверсальному підході онтологічні процедури здійснюються в контексті плюралістичних теоретичних підходів, що дозволяє ідеалізовані конструкції розглядати в рамках певних проблем, так і практик. В умовах коли множинність є сутністю і коли необхідно виявити не лише дану множинність, але і зв'язки, фокусом рефлексії стає трансверсальність [8, С. 24], яка виступає як можливість управління в плюралістичному середовищі, як методологічний підхід, згідно з яким всі відмінності

суміщаються і бінарності заперечуються, здійснюється взаємоперехід, взаємопроникнення одиницьностей в процесі комунікації. Трансверсальність – це єдність, в якій об'єднується все без винятку різне. Останнє ж зникає в універсальному та стає частиною цілого і, таким чином втрачає свою самостійність.

Застосування трансверсальної раціональності, на думку В. Вельша, обумовлено співіснуванням різних парадигм і концепції [9, С. 124], як різні форми зв'язків, які може реалізувати раціональність. Перехідний розум розкриває свій потенціал у постмодерній дійсності, яка «усюди вимагає здійснення переходів між різними системами смислів і констеляціями раціональності» [9, С. 299]. Саме тому, найбільш правомірним і ефективним є комплексний підхід до правового виховання військовослужбовців. Він включає в себе плюральність різних напрямів виховання, комбінування яких обумовлюється педагогічною раціональністю та суб'єктивними особливостями вихованців.

Зараз створюються передумови для оновлення змісту виховання, яке необхідно зосередити на формуванні гуманістичних, соціально-значущих цінностей і громадянської поведінки через виховний простір навчального закладу. Становлення виховного простору передбачає всебічне культивування в освітньому процесі діалогових технологій, стимулюючих єдність викладання, навчання, виховання та дослідження. Проведення семінарів та лабораторно практичних занять у вигляді навчальних конференцій і дискусій, рольових та організаційно-діяльнісних ігор, дебатів, конкурсів педагогічних проектів і інше сприяє формування активності та основ особистого педагогічного досвіду, а також організації виховного процесу в військових навчальних закладах.

Виховний потенціал моралі та права в військовій освіті достатньо потужній. Мораль як аксіологічна константа буття освітнього простору повинна досліджуватися в контексті саме формування духовності як детермінанти розвитку особистості. Формування духовності особистості –

це головна мета виховного освітнього процесу. Можна сказати, що духовність, свобода і відповідальність це три екзистенційні начала людського існування. Вони не просто характеризують людське буття як буття саме людини, а скоріш за все вони конституують його в цій якості.

На нашу думку, недостатній виховний потенціал вищої військової школи в значній мірі обумовлений невідповідністю кадрів до роботи в нових умовах, а також втратою частиною викладачів чіткого і сучасного уявлення про своє місце і роль в процесі виховання майбутнього фахівця, а в ряді випадків – своїх моральних принципів. Залишається невисоким професійний і культурний рівень частини викладачів. Мета військової освіти – виховання людини освіченої, гуманної, духовно багатої, високоморальної, яка любить свою Батьківщину, свій народ, з повагою ставиться до історії країни та її традицій.

Підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що, враховуючи досвід АТО та реалії сьогодення, трансверсальна перспектива дозволяє намітити загальні підходи до проблем теорії та практики правового виховання військовослужбовців. В подальшому зміни уявлень про правове виховання військовослужбовців в його правових, моральних, патріотичних, естетичних аспектах виявлять ще один вектор розвитку даної області пізнання.

Література

1. Коваленко І.І. До проблеми визначення мети правового виховання в сучасних умовах розвитку правової культури / І.І. Коваленко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія. – Х. : Право. -2011. – Вип. 10. – С. 240–242.
2. Cros F. Innovation et formation des enseignants // Recherche et formation: Innovation et formation des enseignants. – 1999. n.31.
3. Жук О.Л. Совершенствование высшего образования Республики Беларусь в контексте Болонского процесса / О.Л. Жук // Европейский союз и Республика Беларусь: перспективы сотрудничества: сб. материалов Междунар. конф. / под ред. В.Г. Шадурского [и др.]. – Минск: Изд. центр БГУ, 2014. – С. 289–293.

4. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х. : Право, 2009. – 352 с.

5. Електронний ресурс. Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/genprokuratura-rozsliduye-prichetnist-biyciv-dobrovolciv-do-zlochiv-u-zoni-ato-150658_.html

6. Електронний ресурс. Режим доступу: html

7. Брусакова О.В. Комплексний підхід до правового виховання у сучасній освіті / О.В.Брусакова // Матеріали XV-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і доля нації: І.Кант та Г.Сковорода уявний діалог у сучасних соціокультурних контекстах», - Харків: ХНПУ, 2014. – С. 68-72.

8. Вельш В. Трансверсальность. Трансверсальный разум и разум вообще / Вольфганг Вельш. – Перевел с немецкого Владимир Абашник // Культура у філософії ХХ століття. Матеріали IV Харківських міжнародних Сковородинівських читань (30 вересня – 1 жовтня 1997р.) – Харків: Університет внутрішніх справ, 1997. – С. 22-33.

9. Вельш В. Наш постмодерний модерн / Вольфганг Вельш / Пер. з нім. А.Л.Богачова, М.Д.Култаєвої, Л.А.Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2004. – 328 с. – (Сучасна гуманітарна бібліотека).

ПРИНЦИП ТРАНСВЕРСАЛЬНОСТИ КАК КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ: ОПЫТ АТО

Л.А. Петрова

В статье обосновывается специфика функционирования правовых установок военнослужащим. Анализируется потребность в правовом воспитании военнослужащих, его роль и реализация на современном этапе реформирования военного образования. Рассматривается понятие правовой культуры в контекстах опыта проведения антитеррористической операции. Учет различных направлений воспитания требует применения принципа трансверсальности. Подчеркнуто, что современное военное воспитание, как общее, так и правовое, является необходимым условием формирования трансверсальных компетенций военнослужащих.

Ключевые слова: правовая культура, правовое воспитание военнослужащих, трансверсальные компетенции.

THE PRINCIPLE OF TRANSVERSALITY AS A CONCEPTUAL BASIS OF LEGAL EDUCATION OF MILITARY PERSONNEL : THE EXPERIENCE OF ATO

L.A. Petrova

This article explains the specificity of functioning legal systems to servicemen (military man), analyzes requirement for legal education of servicemen (military man), his part and implementation at the present stage of reforming military education, considers the concept of legal culture in the context of experience of the antiterrorist operation. Considering of different directions of education requires application of the principle of transversality. It was emphasized that a modern military education both general and legal, is a prerequisite for the formation of transversal competences soldiers.

Keywords: legal culture, legal education of servicemen, transversal competences.
